

NƏSİMİNİN DİNİ-FƏLSƏFİ GÖRÜSLƏRİ

VÜQAR ƏHMƏD,
AMEA Nizami Gəncəvi adına
Ədəbiyyat İnstitutunun
"Mətbuat tarixi və publisistika"
şöbəsinin müdiri,
filologiya üzrə elmlər doktoru, professor

Seyid İmadəddin Nəsimi bütün yaradıcılığı boyu həyatımızın mənası, bəşəriyyətin inkişaf proqramı, hidayət qaynağı olan müqəddəs Qurani-Kərimdən bəhrələnmişdir. Məhz Qurani-Kərimin mübarək ayələrindən qaynaqlanmaq dahi şairin bütünlüklə yaradıcılığının ana xəttini təşkil etmişdir. Sovetlər dönəmi zamanında Nəsiminin "Ənəlhəqq" fəlsəfəsini ateizm ideologiyasının tələbləri əsasında tamamilə əks istiqamətə yönəldirdilər. Əlbəttə, quruluş özü ateizmə əsaslanan bir quruluş idi, bu səbəbdən də Nəsimisevər ədəbiyyatşünas-alimlərimiz böyük şairin yaradıcılığını məhz bu istiqamətdən təhlil edirdilər. Əks-təqdirdə onlar Nəsimini gələcək nəsillərə çatdırma bilməzdilər. Şübhəsiz ki, zaman keçdi, haqq öz yolunu tapdı, başqa sahələrdə olduğu kimi elm sahəsində də qadağalar götürüldü, hər şey olduğu kimi görünməyə başladı və Nəsimi yaradıcılığının gerçək üzü meydana çıxdı. Nəsimi haqqında yeni elmi-tədqiqat əsərləri yaranmağa başladı və alimlərimiz gerçəyi əks etdirən şəkildə Nəsiminin yaradıcılığını xarakterizə etməyə başladılar. Hər kəs özünəməxsus bir şəkildə Nəsimiyə yanaşmağa başladı və bütün bunlar Nəsiminin bədi irsindəki kodların açılmasına xidmət göstərməkdədir. "Nəsiminin poetik hünərinin əsasında onun Allaha və onun qüdrətinə misilsiz, səmimi iman və inamı dururdu. Onun təfəkkürünü işıqlandıran və aydınlaşdıran bu iman idi, Allaha hüduzsuz və şəriksiz bir sevgisi idi. Allah sevgisi Nəsimi üçün hər şeydir. Şair Allahdan və onun iqrarından başqa heç nə istəmir.. Onun möcüzəyə oxşayan bəyan şeirləri xüsusi bir ruhi vəziyyətin əksidir: bu halda Allah sevgisi onun bütün varlığına hakim kəsilirdi, onun aqlını və ilhamını işıqlandırır, fikrini misilsiz dərəcədə itiləşdirirdi". (9.s.131).

İmadəddin Nəsimi yaradıcılığının əsas qayəsi və ideyası isə, yuxarıda qeyd edildiyi kimi, hikmət və möcüzələrlə zəngin müqəddəs Qurani-Kərimin mübarək ayələri ilə bağlıdır. Bu səbəbdən də ilk öncə "Ənəlhəqq" deyilən fəlsəfi baxışlarını təhlil etmək lazımdır. Məsələn, müqəddəs Qurani-Kərimin "Sad" surəsinin 84-cü ayəsində Uca Allah buyurur: "Qələfə-haqqu vəl-haqqə-əqul". Tərcüməsi isə belədir: "Allah buyurdu: Haqq Məndədir və Mən Haqq söyləyəm." Nəsimi isə bunu Uca Allahın adından, sadəcə olaraq şeir dilinə çevirərək bəyan edir:

Bulmuşam həqqi, ənəlhəq söyləyəm,

Həq mənəm, həq məndədir həq söyləyəm!(15)

Söz yox ki, Nəsimi də öz sələfləri Xaqani, Nizami və başqa qüdrətli şairlərimiz kimi müqəddəs Qurani-Kərimə Uca Allahın ona bəxş etdiyi dərəcədə yiyələnmişdi və bütün elmlərin qaynağı olan bu Allah kitabının istər mütəşabih, yəni çətin anlaşılan, istərsə də tez anlaşılan mübarək ayələrini özünün həyat şüarına çevirmişdi.

Müqəddəs Qurani-Kərimin "Əş-Şüəra" surəsinin 223-227-ci ayələrində uca Allah buyurur: "Uca məqamdan eşitdiklərini onlara təlqin edərlər və əksəriyyəti yalançıdır. Peyğəmbər şair deyildir. Şairlərə yalnız azğınlar tabe olarlar. Məgər görmədizmi onlar hər bir vadidə dərbəddərdir?! Və onlar özləri etmədikləri şeyləri deyirlər?! Ancaq iman gətirib yaxşı işlər görən, Allaha çox zikir edən, zülmə uğradıqdan (Peyğəmbər və İslam dini əleyhinə həcv eşitdikdən) sonra (onlara cavab olaraq şeirlər yazmaq) intiqam

alanlardan başqa! Zülm edənlər tezliklə biləcəklər ki, necə bir dönüş yerinə qaytarılacaqlar." Ayələr nazil olandan sonra üç nəfər şair Həzrət Məhəmməd əleyhəssalatu-vəssəlləmin yanına gəlib soruşurlar ki, "Allah bu ayələri nazil edəndə bizim də şair olduğumuzu bildirdi, bəs biz indi hansı növ şairlərdən sayılırıq?" Allah Rəsulu buyurdu: "İman etmiş olanlar və yaxşı əməllər edənlər müstəsna".

O zaman, yəni cahiliyyət dövründə, hələ İslam dininin təzə ayaq açdığı zamanlarda müşrik şairlər şəhvət nümayiş etdirən, fitnə-fəsad törətməyi təbliğ eləyən və zətən pis əməllərə çağıran şeirlər yazırdılar. Belə ki, müşriklərin, yəni bütperəstlərin əksəriyyəti müqəddəs Qurani-Kərimin mübarək ayələri nəzmlə nazil olduğundan, eyni zamanda, Allah Rəsulunun Allahın Peyğəmbəri olduğuna inanmadıqlarına görə, onu şair hesab edirdilər. Lakin Həzrət Məhəmməd əleyhəssalatu-vəssəlləmin şair deyildi, şair olmaqdan çox üstün idi. Uca Allah müqəddəs Qurani-Kərimin "Haqqə" (Haqq olan qiyamət) surəsinin 41-42-43-cü ayələrində buyurur: "O şair sözü deyildir! Nə az inanırsınız! O kahin sözü də deyildir! Nə az düşünürsünüz! O ələmlərin Rəbbi tərəfindən nazil edilmişdir!"

Lakin o dövrdə iman gətirən, Allaha və onun Rəsuluna inanan, namaz qılıb zəkat verən, saleh işlər görən şairlər də var idi ki, bu şairlər, öz şeirlərini küfr üzərində quran üzdənirəq şairlərə cavab olaraq Uca Allahı zikir edən, Ona şükr edən, Onun Haqq Allah olduğunu və varlığını, eyni zamanda Onun Rəsulunun Haqq peyğəmbəri olduğunu bəyan edən gözəl şeirlər yazırdılar. Şübhə yoxdur ki, bütün varlığı ilə Uca Allaha, Onun Rəsuluna, Həzrət Peyğəmbər əleyhəssalatu vəssəlləmin pak Əhli-Beytinə bağlı bir şair olduğundan Nəsimi də öz sələfləri kimi şəhvət əsiri olan, iyrənc şeyləri təbliğ edən şairlərdən deyildi, əksinə yalnız və yalnız Uca Allahı zikir edən, Allaha şükr edən, Allahın Haqq olduğunu, şəriksizliyini, hər şeyə qadir olduğunu, mərhəmətinin və rəhmətinin sonsuzluğunu, bir sözlə ali keyfiyyətlərini, zəti və sifətlərini bəyan edirdi.

Bu səbəbdən də şairin yaradıcılığını izləyərkən onun ən ali məqsədinin bilavasitə Uca Allahın intəhasız böyüklüyünü və bütün varlığı ehtiva etdiyini poetik cizgilərlə nümayiş etdirdiyini görürük:

(5.s.158)

Şair burda Uca Yaradanın dilindən iki cahan deyəndə şübhə yox ki, maddi və mənəvi aləmi nəzərdə tutur və istər maddi dünya, istərsə də axirət dünyası nə qədər böyük olsa da Uca Allahın heç bir dünyaya sığmayacağını vurğulayır. Materialistlərə görə kainat üçün hər hansı başlanğıc və son yoxdur. Yəni kainat intəhasızdır. Materialist fəlsəfənin əsasında da məhz bu "Statik kainat modeli" anlayışı dayanır. Materialistlərə görə, kainat hərəkətsizdir. Lakin dövrümüzdəki müşahidələr kainatın başlanğıcının olmasını qətiyyətlə sübuta yetirir. Bundan əlavə kainat hər an hərəkət edir, dəyişir və genişlənir. Yəni Allahdan başqa hər şeyin, hətta kainatın da bir başlanğıcı və sonu vardır. Buna misal olaraq Uca Allah müqəddəs Qurani-Kərimin 51-ci surəsi "Zariyat" (Sovrulub dağıdan küləklər) surəsinin 47-ci mübarək ayəsində buyurur: "Biz göyü qüdrətimizlə yaratdıq və Biz onu genişləndirmədiyik".

Onu da qeyd edək ki, müqəddəs Qurani-Kərimdə bir çox hallarda "səma" kəlməsi "kainat" və "kosmos" anlamına gəlir və bu da kainatın genişləndiyindən xəbər verir. XX əsrin əvvəllərində rus fiziki Aleksandr Fredman və belçikalı astrofizik George Lemaytr kainatın fasiləsiz hərəkət halında olduğunu və genişləndiyini nəzəri olaraq hesablamışlar və bu 1929-cu ildə müşahidələrlə tamamilə subuta yetirilmişdir. Lakin Uca Allah sonsuz və hududsuzdur. Şair də bunu heyratəmiz bir şəkildə vurğulayır:

Şair ərş deyəndə göyləri, fərş deyəndə isə Yer kürəsini nəzərdə tutur. Uca Allah müqəddəs Qurani-Kərimin 71-ci "Nuh" surəsinin 18-19-cu ayələrində buyurur:

"Sonra sizi yenə ora qaytaracaq və (qiyamət günü də dirildib ordan da) çıxardacaqdır. Allah yeri sizin üçün xali etdi (fərş kimi ayaqlarınızın altına döşədi) ki, onun geniş yollarında gəzəsiniz."

"Kaf" ilə "Nun" isə Quran hərfəlidir, belə ki, biri kainatın yaranmasını, digəri isə Uca Allahın kainatın yaradılışını və həyatın gedişatını Lövhə-Məhbuzda

mələklərə qələmlə yazdırmasını bildirir: "Belə ki, Uca Allah "Hurufi-Müqəttə" hərfələrindən olan "Nun" surəsinin birinci ayəsində: - And olsun qələmə və mələklərin yazdıqlarına, yaxud Lövhə-Məhbuzda yazılanlara ki", - bururur.

"Kun-fəkun", "Ol desə olasıdır" - anlayışına gəlir və Uca Allah, Həzrət Adəm əleyhəssalamı yara-

darkən "Kun Adəm" söylədi, yəni "Yaran Adəm!",- dedi və Həzrət Adəm əleyhəssalam dərhal yarandı.

"Gör bu lətifəyi ki, mən dəhru-zamana sığmazam!" deyəndə şair Allahın zamana sığmadığını, ləzaman olduğunu, zamanı xilqətləri üçün yaratdığını bildirir. Burda şair "Qədriliyəm bərat ilə" deyəndə müqəddəs Qurani-Kərimin nazil olduğu "Qədr" gecəsini, eyni zamanda "bərat", yəni bağışlanma gecəsini nəzərdə tutur.

Çoxları, ələlxüsus da iman əhli, Uca Allahın ələmlərə rəhmət olaraq göndərdiyi Həzrət Məhəmməd əleyhəssalatu vəssəlləmin "Haşimi" şəcərəsindən və "Qureys" tayfasından olduğunu bilir. Belə ki, dahi şair burda artıq Həzrət Məhəmməd əleyhəssalatu vəssəlləmin dilindən çıxış edir.

Bu misralarda Nəsimi özünün İslam dininə, müqəddəs Qurani-Kərimə nə qədər bağlı olduğunu bəyan edir.

Nəsimi həm də bir Əhli-Beyt şairi idi, belə ki, onun yaradıcılığında Əhli-Beyt olan sevgisi özünəməxsus ləfzi, ahəngi, poetik nizamı, xətasız düzümlü, heyratəmiz axıcılığı ilə oxucunu başda Həzrət Məhəmməd (s.ə.s.) olmaqla onun pak Əhli-Beytinin, eyni